ధర్మ సందేహం

ప్రమాణ పూర్తిగా అంతకన్న ఏమీ జరగలేదు.

"కాస్త పలహారం చేద్దువుగాని లేవరా!" అని వాళ్ళమ్మ అంటూనే వుంది. ఏదో ఆలోచిస్తూ పడుకున్నవాడల్లా చివాలున లేచాడు. కోటు వేసుకున్నాడు. బయట వున్న తనపుస్తకాలూ, కాగితాలూ, కలమూ, రెండు చొక్కాలూ, తువాలూ గబ గబా పెట్టెలో అడ్డదిడ్డంగా పడేసి పెట్టె మూసేశాడు. కాళ్ళకు చెప్పులు తగిలించుకున్నాడు. పెట్టె చేతపట్టుకున్నాడు. "నే పోతున్నా" అన్నాడు.

ఎక్కడికిరా, అంటే చెప్పలేదు. ఎందుకురా అంటే చెప్పలేదు.

శివయ్యకు కోపం వచ్చింది. రాదూ? అడ్డంవెళ్ళి, "నీవేషాలు–నాకెప్పుడూ అర్థం కాలేదనుకో–ఇప్పుడసలే అర్థం కావటంలేదు" అని పలకరించబోయినాడు.

"నాదారికి అడ్డంలే!" అన్నాడు జానకిరాముడు.

అంతే వెళ్ళిపోయినాడు. మళ్ళీ తిరిగిరాలేదు. తిరిగి వచ్చేవాడైతే అట్లా దేనికి వెళతాడూ?

చేతికొచ్చిన కొడుకు. లా చదవకపోతే మానె, ప్రాక్టీసు పెట్టకపోతే మానె, బియ్యే చదివాడుగా? నాలుగురాళ్ళు తెచ్చుకోగల సమర్థత వున్నవాడేగా?

తనకోసం కాకపోతే మానె - పెళ్ళాం, పెటాకులా? నిక్షేపమల్లే వాడి ఈడు వాళ్ళంతా బిడ్డల తండ్రులై కూర్చున్నారు! తండ్రికోసమైనా ఒక ఉద్యోగమంటూ అఘోరించి, పుత్రధర్మంగానైనా, తండ్రిమీది బరువు తగ్గించినవాడు కావచ్చుగా!

తన తండ్రి ప్లీడరు గుమాస్తాగిరీ చేసి కాపరం గడుపుతున్నాడంటే తనకు మాత్రం ఏం ఘనం?

అన్నిటికి ఏదో ఒకటి చెబుతాడు. ఉద్యోగాలెక్కడ ఉన్నయ్యంటాడు. శివయ్య మూడోఫారం పాసుకాలా. ఏడాది వాలంటీరుచేసి అయిదురూపాయల మీద ప్లీడరు గుమాస్తా అయినాడు. జానకిరాముడి పుటకలప్పటిమాట. మరి ఆ చేత్తోనే ముప్పైవేలు చేసే ఆస్తి సంపాదించాడా? డబ్బు మనదగ్గిరకెప్పుడన్నా వస్తుందా? మనం దాని దగ్గిరి కెళ్ళాలిగాని!

అయినా, వాడికి పుత్రధర్మమేమిటి? నాస్తికుడైతే. తద్దినాలేమిటంటాడు. కొలుపులేమిటంటాడు. పూజలేమిటంటాడు. జాతకాలేమిటంటాడు. "వీరేశలింగం గారు చచ్చిన ఇన్నేళ్ళకి నాచుట్టూతా ఈ మూఢాచారాలేమిటి" అంటాడు. దొరికాడు వెధవ ముండల పెళ్ళిళ్ళ పంతులు - ప్రతిదానికి మూఢాచారమే? పని

మీద పొయ్యేవాడు, వొంటి బ్రాహ్మడెదురైనాడనో, తుమ్మారనో కూర్చుంటే అది మూఢాచారమా? పొద్దున్నే లేచింది లగాయతు ఎన్నో పాపాలు చేస్తాం. ఎన్నో అబద్ధాలాడతాం, ఎంతమందినో టోపీ వేస్తాం. రాత్రికి పడుకోబొయ్యే సమయానికి కాస్త 'రామా కృష్ణా' అనుకుంటే, దానమ్మ కడుపుకాలా, అదీ మహాపాతకమేనా? ఇదేనా చదువు సంధ్యలు నేర్పేది?....

2

శివయ్యకు నిజంగా పట్టుకున్నది ఇవేవీ కావు. జానకిరాము డిల్లు వొదిలి ఎందుకు పోయినట్టు?

ఒక పోట్లాట జరగలేదు; వాగ్వాదమన్నా జరగలేదు.

వాడికేవో మనస్సులో ఉన్నమాట నిజమే— కాని అవి ఈనాటివి కావుగా?

అసలు వాడి కా ఇంటిమీదే పగ. "కట్టారు ఇల్లు ప్రతి దర్వాజాలోనుంచి వొంగిపోవలసిందే. మరో ఆరేసి అంగుళాలు పెట్టుకుంటే ఏంపోయింది? ఇల్లు మొత్తంమీద ఈ పొట్టి గుమ్మాలు పెట్టి పది రూపాయలన్నా ఆదా చేశారో లేదో, పాపం?" అని సణిగేవాడు.

తను చెమటోడ్చి ఒక్కొక్క రూపాయే కూడపెట్టి పోగుచేసి ఎన్నో ఏళ్ళ ప్రయత్నంతో ముచ్చటపడి కట్టించిన ఈ ఇంటికి, దర్వాజాలు మరో అంగుళం పెట్టలేదని, రోజూ తన కొడుకు సణుగుతూ వుంటే శివయ్యగారి ప్రాణం ఎంత క్షోభపడాలి, క్షోభపడలా?.... వీడు ఆరడుగులు పెరుగుతాడని ఆ యిల్లు కట్టిన వారెవరన్నా కలగన్నారా?....

అదేం ఖర్మమో, ఆ తండ్రి కొడుకు లిద్దరికీ ప్రతిదాన్లో ఎదురుమల్లే. శివయ్యగారు ఎంత సదుద్దేశంతో ఏది చెప్పినా, జానకిరాముడు దానికొక దురుద్దేశం అంటగడతాడాయె.

"నీ జన్మల్లా ప్లీడరు గుమాస్తా గిరీలో గడిచింది. ప్లీడరు పని చెయ్యాలనే నీమోజు నాద్వారా తప్ప తీర్చుకునేటందుకు లేదు. అందుచేత నన్ను ప్లీడరు కమ్మంటున్నావు.... అవును, ప్లీడర్లకి ఏమీ రావటం లేదని నీకు తెలుసు. మీ ప్లీడరుగారు సంపాదించింది నీ తెలివితేటలవలననే అని నీ నమ్మకం. నీ తోడుంటే నేను లక్షలు సంపాదిస్తానని నీ ఆశ! నిజంగా నీ మూలంగానే మీ ప్లీడరుగారు వేలకువేలు సంపాదిస్తే నువ్వాయన దగ్గిర నలభై రూపాయలతో ఎందుకు తృప్తి పడ్డావు? నీ అసలు సంపాదనంతా క్లయింట్లను దోచి ఎందుకు సంపాదించావు?"

ఏమిటీ మాటలు? మాటా మర్యాదా తెలిసినవాడు అనేవేనా?

అసలు వాడికి పెద్దంతరం, చిన్నంతరమంటూ ఉందా?

"రోజూ పాపాలు చేస్తున్నామని తెలుసుండి ఆ పాపాలు చెయ్యకపోతే ఏం?" అని వాడు తండ్రి నడగలా?

3

"వాడెందుకు వెళ్ళినట్టు?"

ఈ ప్రశ్నకి సమాధానం దొరక్కపోవటం శివయ్యగారికి వింతగా ఉంది.

వెడితే వెళ్ళాడు. బలవంతాన ఇంటో ఉంచుతారా ఏమిటి? పాతికేళ్ళు పైబడ్డవాణ్ని.

వాడు జంఝం లాగిపారెయ్యటం ఈ యింటోనే అయిపోయింది. తనను అనవలసిన మాటలన్నీ అనటం అయిపోయింది. నీ సంపాదనలో నుంచి నాకొక్క దమ్మిడీ అక్కర్లేదనటం అయింది. చాలాకాలం కిందటే అచ్చుపోసి విడిచేశారు. ఇప్పుడకస్మాత్తుగా ఏమి వచ్చిందని లేచిపోయినట్టు?

రోజూ భోజనం వేళకు ఇంటికి వస్తాడు. ఎక్కడికో వెడతాడు. ఎవరెవరో వచ్చి పిలుచుకుపోతారు. ఏమేమి విషయాలో మాట్లాడతారు. ఇహానికీ, పరానికి చెందిన విషయాలు కావు. ఒక డబ్బు విషయం కాదు. ఒక కోర్టు వ్యవహారం కాదు. ఒక కుటుంబ వ్యవహారం కాదు. ఎవరూ లేకుండా ఇంట్లో కూచుని ఏదో రాస్తాడు బ్రహ్మరాత. అదంతా పత్రికలకి పంపిస్తాడు గామాలు. చిన్నవాడప్పుడప్పుడూ, "నాన్నా, అన్నయ్యరాసింది అచ్చుపడ్డది చూశావా?" అంటాడు.

ఏముంటుంది చూడటానికి? బూడిద! వీరేశలింగమని ఉంటుంది! జంఝాలు తెంచమని ఉంటుంది! అన్నమంతా పట్టిచూడాలీ? అబ్బాయి వాలకం అర్థమవుతూనే ఉందిగా!

ఇదంతా జరిగిపోతూనే వుందిగా? ఇప్పుడు వీడెందుకు ఇల్లువిడిచి దిక్కులేని పక్షి అయి, వెళ్ళిపోవాలి?....

శివయ్యగారు తనమీద దోషారోపణ చేసుకోవలసిన అవసరం ఏమీలేదు. కాని కొడుకు లేచిపోవటానికి తప్పు తనదే అని ఎవరో అన్నట్టుగా ఆయన బాధపడ్డాడు. వాడు, "నీ మూలంగానే నేను ఈ కొంపలోంచి బయటికి పోతున్నా" అంటే ఎంత గింజుకోవాలో అంతగా ఆయన మనస్సు గింజుకుంటున్నది.

ఆ కారణం తెలిస్తే బాగుండును. అప్పుడుగాని ఈ గుంజాటన అంతం కాదు. ఆ కారణం కోసం ఆయన మనస్సు ఆనాటి— జానకిరాముడు వెళ్ళిపోయిననాటి— సంఘటనని సినిమాచిత్రం మళ్ళీ మళ్ళీ వేసి చూసుకున్నట్టు చూసుకుంటున్నది.

వెనక ఒకసారి—పదేళ్ళ క్రితం—చిన్న సంఘటన జరిగింది. శివయ్యగారు బజార్లో అయిదు రూపాయల కాగితం పారేసుకున్నాడు. అది పోయిందని చూసు-

కున్నచోట రోడ్డు ఘూముసేపు వెతికాడు. కాగితం దొరకలేదు. ఆయనే కాదు, ఇంకా యాభైమంది కలిసి వెతికారు.

"ఇంకెక్కడన్నా పారేసుకున్నారేమో?" అని ప్రతివెధవా అనేవాడు. చివరి కాయనకి కోపంకూడా వచ్చింది.

"ఇంతవరకూ చేతిలోనే ఉంది. ఇప్పుడే పోయింది. ఇక్కడే చూసుకున్నా" అంటాడాయన.

కాగితం పోయిందని రూఢి అయినాక ఆయనకు, వట్టి పుణ్యానికి ఐదు రూపాయలు పోయాయన్న విచారంకన్న పెద్దకొడుకు — అంటే ఈ జానకి రాముడే — ఆ పొద్దునే తనను ఐదురూపాయ అడిగి లేదంటే లేదనిపించినందులకు కోపం ఎత్తుకొచ్చింది. ఆ వెధవ తనచేత అన్నిసార్లు ఐదురూపాయలు లేదనిపించక పోతే ఈ కాగితం ముక్క పోకాపోను....వెధవ తథాస్తు దేవతలు !

అట్లాగే ఇప్పుడు....

ఈ విషయం ఎందుకు చెప్పొచ్చానో మరిచాను. పోనివ్వండి....

4

రెండోవాడున్నాడే—సూర్యం—వీడు వాడుమాదిరేకాడు. అసలు మొదటి నుంచి వీడితరహాయే వేరు. వీడిదగ్గర దాపరికంలేదు. స్పష్టంగా మనసులో ఉన్నది చెప్పేస్తాడు.

"ఇదుగో, నాన్నా ! నువు నన్ను లా చదవమంటున్నావు. నువు చెప్పినట్టు వినడం నా ధర్మం. నేను చదువుతాను. నాకేమి అభ్యంతరంలేదు. నీ ముచ్చట తీర్చటం కంటే నాకు కావలసిందేమిటి ? కాని నేను ప్రాక్టీసుచేసి పైకొచ్చి ఫలానా వాడి పిల్లవాణ్ని అనిపించుకోగలనని నాకు నమ్మకంలేదు. నువు ప్లీడరు గుమాస్తా చేశావంటే మీ ప్లీడరుగారికున్నంత పేరు నీకూ ఉంది. ఆయన సంపాదించినంతా నువ్వూ సంపాదించావు. రేపు నలుగురూ నన్నుచూసి ఫలానా శివయ్యగారి కుర్రాడేనా ఈ ప్రాక్టీసులేని ప్లీడరు, అంటే నీ మనస్సెట్లా ఉంటుందో ఆలోచించు. ప్లీడరీ చెయ్యటానికి కాస్త ఆరితేరినవాడై ఉండాలని నీకు తెలుసుకదా ! నన్ను నలుగురి చేత్తా బుద్ధిమంతుడు, అమాయకు డనిపించుకునేటట్టు పెంచావు. లాయరు పేచీలు నావల్ల కావు, ఆలోచించు. నువు చదవమంటే లా చదివేస్తాను. ఫస్టుక్లాసులో కూడా ప్యాసయిపోతాను. బియ్యే పాసయిన వాడికి లా ఒక లెఖ్ఖా ?" అని స్పష్టంగా చెప్పేశాడు.

నిజానికి వాడు చెప్పిందాట్లో అబద్ధం ఏమ్మీలేదు. పెళ్ళి విషయంలో కూడా వాడు అట్లాగే చెప్పేశాడు.

"ఇదుగో, నాన్నా ! నాకు పెళ్ళి చెయ్యాలనుకుంటే మహారాజుగా చేసెయ్యి. కాని, ఇప్పుడు పెళ్ళిళ్ళు వెనుకటిలాగా లేవు. ఈ శారదా బిల్లొచ్చినాక పెద్ద పిల్లలై పెళ్ళాడుతున్నారే, వీళ్ళు మొగుళ్ళని చూసుకొని ఇష్టపడటమూను, పడకపోవటమూ నేర్చుకుంటున్నారు. ఒకవేళ పెద్దవాళ్ళకి ఎదురాడక వాళ్లు అంటగట్టిన మొగుణ్ణి చేసుకుంటున్నా లోపల, వీణ్ణి నాకు అంటగట్టారే అన్న పగ పెట్టుకుంటున్నారు. ఇటువంటి పెళ్ళిళ్ళు లేకుండానే ఉండాలిగాని, ఉన్నాక మొగుడు పెళ్ళాలు ఒకరి మనస్సులొకళ్ళు తెలుసుకొని చేసుకోవటమే మంచిది. ఏమీ ఎరగనప్పుడు చేసేసిన మీ కాలపు పెళ్ళిళ్ళే మేలు. అవి పోయాక ఎవళ్ళకి వాళ్ళు చూసుకునే సంబంధాలు నయంగాని ఈ మధ్యరకపు పెళ్ళిళ్ళు అందునా ఇందునా కాకుండా అఘోరిస్తాయి. నే చెప్పింది అవునంటావా, కాదంటావా !"

అందులో అబద్ధమేముందీ ?

"ఎక్కడ చూసినా బియ్యేలే నాన్నా! రూపాయికి పదిమంది దొరుకుతున్నారు. ఏం ఉద్యోగం పోనిస్తూ ? ఉద్యోగం లేకపోతే మనకేం జరగదు గనకనా ? నాక్కూడా అన్నయ్యలాగే కథలు రాద్దామని ఉంది, నవలలు రాద్దామని ఉంది. నాటకాలు రాస్తాను కూడాను. రెండు కథలు రాసి పత్రికలకు పంపా. పడతాయి. నువ్వే చూద్దువుగానిగా ? నే చెప్పేది. చాతనయిన పని చెయ్యటంలోనే నిజమైన కీర్తి ఉంది. ఎందరు ప్లీడరూ గుమాస్తా పని చేయలేదు. నీ కొచ్చిన పేరందరికీ రాలేదేం !" అన్నాడు సూర్యం.

5

నేనీమధ్య చుట్టపుచూపుగా శివయ్యగారింటికి వెళ్ళాను.

కుశలప్రశ్న లయినాక మాటల సందర్భంలో ఆయనతో, "ఏం బావగారూ ! పిల్లలిద్దర్నీ సాహిత్యంలో దించారే ?" అన్నా.

"వాళ్ళ మొహం ! .... నిన్ను చూసే చెడిపోయి ఉంటారు.... సరేకాని మా సూర్యం ఏమన్నా బాగా రాస్తాడూ" అన్నడాయన.

"బాగానే రాసే ధోరణి ఉంది. కాని పెద్దవాడికి చాలడేమో. ఎక్కువ మందిని ఆకర్షించేవి చిన్నవాడి కథలే గాని, మీ జానకిరాముడి రాతలో లోతు జాస్తి అని పించింది నాకు" అన్నాను.

"నే నివేవీ చదవనులే.... అయినా నన్నడిగితే ఏ పనిలో కూడా, చూస్తు న్నాగా, పెద్దవాడికన్నా సూర్యానికే చాకచక్యం జాస్తి" అన్నాడు శివయ్యగారు.

అందామా వద్దా అని కాస్సేపు పస్తాయించి ఆఖరుకు అనేశా!

"చూడండి బావగారూ, మీరు చదువరు కనుక తెలీదుగాని, మీ పిల్లలిద్దరూ మిమ్మల్ని కథలోకి ఎక్కించేశారు."

"నన్నే? నన్నే?" అన్నారు శివయ్యగారు కంగారుగా.

"అవును. అదిగాదు నే చెప్పవచ్చింది. మీ సూర్యం మిమ్మల్ని చాలా అపహాస్యం పాలుచేసి రాశాడు. మీ పెద్దవాడి కథలో—"

నా మాట శివయ్య పూర్తి కానివ్వలేదు.

"వాడెందుకు ఇల్లువొదిలి వెళ్ళిపోయినాడో నాకర్థం కాలేదు. ఎంతో ఆలోచించా. ఇంట్లో ఉంటే వాడికేమి నష్టం వచ్చింది?"

"ఉంటే వాడు కూడా మీ సూర్యం రాసినట్టే రాసేవాడేమో!" అన్నా. నాకింకేమీ అనటానికి తోచలా చెప్పొద్దూ.

శివయ్యగారు అర్థంకాని చూపులతో నాకేసి అట్లాగే చూశాడు.

ముద్రణ : ఆంధ్రజ్యోతి, అక్టోబరు 1948